

УДК 37.011

ІННОВАЦІЇ В ГАЛУЗІ АНТРОПОЛОГІЧНОГО КОНТЕКСТУ ОСВІТИ

Аносів І. П.

У статті автор аналізує антропологічний підхід як теоретико-методологічну основу змісту, технологічних компонентів педагогічних інновацій. Розкриваються такі аспекти означеної проблеми: типи інновацій у системі освіти, методологічні основи інноваційних процесів та їх принципи, ефективні методи навчання в межах антропологічної методології, критерії ефективності впливу системи освіти на формування особистості, застосування суб'єкт-суб'єктних відносин у навчальному процесі. Автор звертає увагу на необхідність вивчення сучасних технологій проектування освітніх процесів і систем.

Ключові слова: антропологічний підхід, інновації, методологія, гуманістичний підхід, диференціація, саморозвиток, індивідуалізація.

В статье автор анализирует антропологический подход как теоретико-методологическую основу содержания, технологических компонентов педагогических инноваций. Раскрываются такие аспекты данной проблемы: типы инноваций в системе образования, методологические основы инновационных процессов и их принципы, эффективные методы обучения в рамках антропологической методологии, критерии эффективности влияния систем образования на формирование личности, применение субъект-субъектных отношений в учебной процессе. Автор обращает внимание на необходимость изучения современных технологий проектирования образовательных процессов и систем.

Ключевые слова: антропологический подход, инновации, методология, гуманистический подход, дифференциация, саморазвитие, индивидуализация.

In the article the author analyzes the anthropological approach as a theoretical and methodological basis of the content, the technological components of pedagogical innovations and reveals such aspects of the problem as types of innovations in the education system, methodological foundations of innovation processes and their principles, effective teaching methods in the framework of anthropological methodology, criteria of effectiveness in the impact of educational systems on the formation of personality, the use of subject-subject relations in the educational process. The author draws attention to the necessity of studying modern technologies of designing of educational processes and systems.

Key words: anthropological approach, innovation, methodology, humanistic approach, differentiation, self-development, individualization.

Постановка проблеми. Педагогічні інновації були предметом пильної уваги наших західноєвропейських колег ще в 50-ті роки, і лише наприкінці ХХ століття вони як активний компонент увійшли до всіх процесів, що відбувались у вітчизняній системі освіти. Педагогічні нововведення зацепили й провідні компоненти освіти, зокрема методи і засоби навчання, де особливо стали враховувати антропологічні компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інноваційних технологій в освіті ведуться з кінця 50-х років ХХ сторіччя, у вітчизняній практиці термін "інновація в освіті" почав використовуватися лише у середині 80-х років ХХ століття у зв'язку з процесами перебудови радянської освітньої системи. Проблемам інноваційної діяльності в освітній сфері було присвячено чимало досліджень провідних вчених, серед яких К. Ангеловські, Л. Ващенко, О. Козлова, Н. Артикуца, О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс, Г. Герасимова, Л. Ілюхіна, І. Бежа, Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларіна, О. Пехота, О. Попова, Л. Подимова, А. Пригожина, В. Сластьоніна та інші.

На теоретико-методологічному рівні найбільш фундаментально проблема інновацій відображена у працях М. Поташника, А. Хуторського, Н. Пугачової, В. Лазарева, В. Загв'язинського з позицій системно-діяльнісного підходу, що дає можливість аналізувати не тільки окремі стадії інноваційного процесу, але й перейти до комплексного вивчення інновацій.

Але, незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, й нині відсутні єдині підходи до визначення поняття "інновація в освіті" з точки зору антропологічного підходу. Звернемо увагу на те, що модернізація освіти, яка на-самперед передбачала особливу роль особистісного фактора, висвітлила глибокі суперечності між потребою у розвитку кожного освітнього закладу й невмінням педагогів її реалізувати. У період нововведень відбуваються якісні зміни, зокрема перехід системи з одного стану в інший. Але, впроваджуючи нові курси, ми не завжди враховуємо антропологічну складову. Тому нововведення в галузі освіти мають розглядатись на державному рівні в процесі реалізації ідеї антропологічного контексту.

Метою статті є подальший розвиток ідей антропологізму як теоретико-методологічної основи змісту, технологічних компонентів педагогічних інновацій, а також виділення ефективних методів навчання, критеріїв впливу освіти на формування особистості в межах антропологічної методології.

Виклад основного матеріалу статті. Розглянемо сутність поняття "інновація". Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих учителів і цілих колективів. Цей процес не може бути стихійним, він має потребу в управлінні.

Поняття "інновація" в перекладі з латинської мови означає "оновлення, нововведення або зміна". Це поняття вперше з'явилося в дослідженнях в XIX столітті і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу. На початку XX століття виникла нова галузь знання, інноватика – наука про нововведення, в рамках якої стали вивчатися закономірності технічних нововведень у сфері матеріального виробництва. Педагогічні інноваційні процеси стали предметом спеціального вивчення на Заході приблизно з 50-х років і в останнє двадцятиріччя в нашій країні.

Стосовно до педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання та виховання, організацію спільної діяльності вчителя і учня [6, с. 258].

Про інновації в освітній системі заговорили з 80-х років XX століття. Саме в цей час у педагогіці проблема інновацій і, відповідно, її понятійного забезпечення стали предметом спеціальних досліджень. Терміни "інновації в освіті" і "педагогічні інновації", що вживаються як синоніми, були науково обґрунтовані та введені в категоріальний апарат педагогіки.

Педагогічна інновація – нововведення в педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання і виховання, що мають на меті підвищення їх ефективності [5, с. 78].

Таким чином, інноваційний процес полягає у формуванні та розвитку змісту та організації нового.

У сучасній школі, як бачимо, мають місце певні типи нововведень у змісті освіти, у методиках, технологіях, формах, методах, прийомах, засобах освіти, в організації навчально-виховного процесу, в управлінні школою.

На підставі аналізу значної кількості інновацій у системі педагогічної освіти ми виділили окремі їх типи:

1. Інновації у змісті курсів з дисциплін усіх циклів підготовки. Так, в освітньому закладі апробуються нові професійно орієнтовані, варіативні навчальні дисципліни, зміст яких відповідає потребам часу, новому в освіті, має практично орієнтований характер.

2. Інновації у технології навчання. Поява нових методичних засобів, зокрема таких, що не використовувались у даному освітньому закладі. Це пов'язано, насамперед, з проведенням ділових ігор і різних форм інтерактивного навчання.

3. Інновації в управлінні системою освіти. Так, з'являються нові посади (маються на увазі ті, яких раніше не було в освітній структурі): заступник директора з виховної роботи, заступник директора з науково-методичної роботи,

студентські органи самоврядування, студентське наукове товариство та інші. Основна інновація тут – пріоритет демократичних відносин. Змінюється система методичної роботи педагогів. Уявімо, що вони об'єднуються в методичні секції або циклові кафедри, обирають тему проведення певного дослідження, здійснюють загальне керівництво дослідницькою діяльністю тих, хто навчається.

4. Інновації у виховній роботі системи. Виховання – це важливий процес цілеспрямованого впливу на особистість, що сприяє її становленню і формує позитивні людські якості.

Спеціалісти виділяють одиничні, модульні й системні інновації [4, с. 118], в яких особлива увага звертається на особистісні аспекти взаємовідносин суб'єктів і закладаються важливі основи формування соціальних рис людини. Учитель, впроваджуючи окремий навчальний курс, здійснює одиничні інновації. Вони мають локальний характер і ніяк не пов'язані з іншими нововведеннями в школі. Однак з часом і ці зміни обов'язково приведуть до цілого комплексу інших: з'явиться потреба застосувати нові положення в змісті освіти, удосконалити систему виховної роботи тощо.

Тут уже йдеться про модульні інновації, які охоплюють кілька елементів системи. І, нарешті, виникає нагальна потреба змінити всю систему: виховання, технології, управління, тобто мова йде про системні інновації. Вони стали помітним явищем кінця ХХ століття, коли створювалися освітні заклади з інноваційною моделлю розвитку, з чітко вираженою диференціацією профільного характеру.

У системі освіти виникли нові типи шкіл: масова загальноосвітня, з класами педагогічної корекції, компенсації, підвищеної уваги, профільними класами; елітарні школи для обдарованих, здібних дітей (гімназії класичні чи реальні); школи-академії, ліцеї (профільні для здійснення довшівської підготовки). Прикладом останнього типу є Мелітопольський педагогічний ліцей "Творчість". Крім цього, як відомо, функціонують школи поглибленого розвитку (школи мистецтв тощо), школи з певною технологією освіти (пенітенціарні), наприклад, школа при жіночій виправно-трудова колонії м. Мелітополя, у якій пріоритет віддається виховній складовій. З'являються і школи європейського типу, наприклад, Вальдорфська школа (в Україні їх лише декілька). Функціонують і традиційні освітні структури для дітей з ослабленим здоров'ям чи фізичними вадами (наприклад, Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, м. Запоріжжя).

Антропологічний підхід в освіті зробив актуальною проблему зміни ролі особистості в освітній системі і психологічного змісту діяльності самої системи безперервної педагогічної освіти. Проблема внутрішнього зв'язку загальноцивілізованої культури (зокрема її традицій, норм, стереотипів і суспільної організації взаємодії людей у різних типах суспільних структур, особливо в освіті) розглядається з психолого-фізіологічної позиції як проблема співвідношення "людина – дорослий" і "людина – дитина". З позиції гуманістичної антропології необхідна інноваційна основа взаємодії двох світів суб'єктів освітнього процесу. Сучасна модель освіти формується у взаємодії між поколіннями педагогів. Проблема адаптованості особистості до сучасних умов життя може бути розв'язана лише на основі врахування людинознавчих критеріїв у науці.

Складність розв'язання названих проблем полягає в тому, що результативність освітнього процесу, який відіграє значну роль у житті людини, не помітна відразу після завершення процесу конкретного навчання. Таким результатом, прогнозування якого ускладнюється відсутністю в суспільстві єдиної системи цінностей людей, примітивізмом певної інформації (наприклад, отриманої через ЗМІ), можна вважати, врахувавши вплив інших факторів, всю подальшу поведінку, діяльність, спосіб життя людини. Однак загальнолюдська мораль формується системою освіти, а проблема розвитку конкретної особистості розв'язується окремо на кожному занятті.

Методологічними основами інноваційних процесів слід вважати:

– гуманістичний підхід до цілевизначення, що полягає у цілісному й гармонійному розвитку особистості з розвиненими якостями громадянина й трудівника;

– педоцентричний характер педагогічної системи: зумовленість усіх її компонентів потребами вільного розвитку особистості; дитина з її інтересами є найвищою цінністю педагогічного процесу;

– розвивальний підхід: спрямованість на оптимізацію взаємодії всіх чинників розвитку дитини – як соціальних, так і біологічних; опора на саморозвиток, урахування його спонтанного та циклічного характеру;

– антропологічний підхід: обґрунтування педагогічних нововведень за допомогою сукупності фактів людинознавчих наук як про психологічні, фізіологічні, анатомічні, патопсихологічні тощо, так і про соціальні, філософські аспекти життя.

Ці методологічні основи обумовлюють такі принципи, як:

1. Педоцентризм: зумовленість усіх аспектів педагогічної системи потребами розвитку дитини, спрямованість діяльності педагога на саморозвиток дитини.

2. Природовідповідність: урахування імпульсів природного розвитку дитини – соціального (потреба у спілкуванні з іншими людьми); конструктивного (потреба в русі, грі); дослідницького (потреба в пізнанні й розумінні речей); експресивного (потреба у самовираженні).

3. Набуття особистого досвіду з метою підготовки до розв'язання життєвих проблем.

4. Навчання через діяльність: залучення дітей до практичної діяльності – основи розвитку їхніх природних імпульсів.

5. Індивідуалізація навчально-виховного процесу: урахування індивідуальних особливостей на всіх його етапах (цілеспрямованість здійснюваного процесу, визначення його результатів).

У межах антропологічної методології найбільш ефективними методами навчання слід вважати такі: методи групової пізнавальної діяльності, зокрема дискусії, ігри, імпровізації, екскурсії, польові спостереження, експерименти, ручна праця; методи індивідуальної пізнавальної діяльності (розробка індивідуальних проектів, спрямованих на перетворення середовища (шкільного, природного, соціального)), творчі художні роботи; тести як засіб перевірки набутих конкретних знань і навичок тощо.

Великого значення в сучасних умовах формування особистісно орієнтованої моделі освіти набуває проблема вивчення сучасних технологій проектування освітніх процесів і систем. Проектування освітніх процесів як особливий варіант організації методичної діяльності передбачає наявність у людини готових концептуально-технологічних схем, які дають абстрактне нормативне описання процесу й результатів відповідної освітньої діяльності. Для організації проектувального мислення особистості необхідно мати набір достатніх мисленневих засобів і понятійних розрізень у галузі типів і різновидів педагогічних цілей (так званих таксономій освітніх цілей), засобів, способів і можливих шляхів їх досягнення. Спроби створити відповідні таксономії і концептуально-технологічні схеми робилися неодноразово з різних методологічних позицій, у межах різних психолого-педагогічних шкіл і напрямків.

Однією з загально визнаних цінностей у сучасній літературі називають "творче мислення особистості", головною ознакою якого визнають "здатність утворювати нові поєднання ідей для тієї чи іншої мети".

У гуманістичній педагогіці й психології з позиції антропологічного підходу цінностям людини надається особливе значення. Сучасні педагоги пропонують вживати термін "ефективність" на позначення результативності впливу освітнього процесу на особистість. У педагогічній теорії і практиці вживається поняття "ефективний освітній заклад". При цьому виділяються кілька його варіантів. До них належать: національні, елітарні, релігійні освітні структури [3, с. 126]. Отже, соціальна сутність ефективності з позиції людинознавчого підходу пов'язана із задоволенням найбільш загальних соціально-цінних потреб особистості як суб'єкта освіти, від реалізації яких залежить успішна самореалізація.

Сучасні дослідники виділяють такі критерії ефективності впливу освіти на формування певного типу особистості:

– формування особистості, здатної жити в ситуації соціальної невизначеності, яка вимагає самостійних рішень;

- підготовка особистості до позитивної самореалізації в основних сферах життєдіяльності;
- задоволення попиту конкретних соціогруп і ринку праці;
- задоволення потреб і інтересів основних суб'єктів освітнього процесу в єдиному соціально-освітньому просторі [1, с. 4–11; 7, с. 3–8].

Значно впливає на освітній процес соціально-психологічний клімат в освітньому просторі. У його складі спеціалісти виділяють такі компоненти, як характер мотивації ставлення особистості до навчальної діяльності, її задоволення якістю освіти, особливості взаємовідношень суб'єктів освітнього процесу, їх ставлення до інновацій. Антропологічність освітнього процесу найбільш чітко повинна виявлятися у студентів перших курсів вищих та середніх навчальних закладів, оскільки у біологічному плані період ранньої дорослості характеризується завершенням фізичного дозрівання, а в соціальному плані головним завданням стає вибір і навчання певних професійних навичок.

Принциповим у цьому контексті є визначення поняття суб'єктності людини. На думку М. Бітянової, у гуманістичних, особистісно орієнтованих освітніх парадигмах перспективним є поняття суб'єктності людини. Бути суб'єктом означає займати активну, авторську позицію відносно власного життя, будувати його свідомо й цілеспрямовано. Отже, головне педагогічне завдання – створити умови, щоб кожен учень мав можливість відкрити в собі якості суб'єкта [2, с. 46–54].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведений огляд інновацій в галузі антропологічного контексту освіти, можна твердити, що антропологізм є теоретико-методологічною основою змісту, технологічних компонентів педагогічних інновацій, оскільки він: обґрунтовує перехід до особистісно орієнтованої освіти як найбільш відповідної парадигми антрополого-гуманної освіти; детермінує варіативність, модифікацію навчальних дисциплін, програм, спецкурсів і інновацій, а також форм, методів, технологій, що спираються на інтерактивність, самостійність, індивідуальність, динамізм, емпатію, етнокультурну перцепцію й креативність особистості.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо в обґрунтуванні освітніх інновацій, головними домінантами яких є педоцентризм, інтерактивність, суб'єкт-суб'єктні відносини у навчанні і вихованні.

Література

1. Балл Г. О. Діалогічні універсалії сучасного гуманізму / Г. О. Балл // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С. 4–11.
2. Бітянова М. Ради чего мы посылаем ребёнка в школу / М. Бітянова // Народное образование. – 2002. – № 2. – С. 46–54.
3. Гесен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гесен ; отв. ред. и сост. П. В. Алексеев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
4. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М. В. Кларин. – М. : Арена, 1994. – 172 с.
5. Рапацевіч Є. С. Педагогіка. Велика сучасна енциклопедія / Є. С. Рапацевіч. – Мінськ : Сучасне слово, 2005. – С. 198.
6. Сластьонін В. А. Педагогіка / В. А. Сластьонін. – М. : Школа-Пресс, 2000. – 492 с.
7. Трипольська С. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя / С. Трипольська // Рідна школа. – 1998. – № 1. – С. 3–8.